

**Теоретичний
та науково-методичний
часопис**

Вища освіта України

№ 2 (додаток 1)

**Тематичний випуск
«Університет і лідерство»**

*Публікацію здійснено у межах Проекту Програми TEMPUS
«Освіта для лідерства, інтелігентності та розвитку таланту»
(ELITE – Education for Leadership, Intelligence and Talent Encouraging) –
URL: <http://elite-project.eu>.*

**Київ
Інститут вищої освіти НАПН України
2017**

**ТЕОРЕТИЧНИЙ
ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
«Вища освіта України»
2017, № 2 (додаток 1)**

Тематичний випуск «Університет і лідерство»

Рекомендовано до друку

Рішенням Вченої ради Інституту вищої освіти НАПН України
(протокол № 5/3 від 11 травня 2017 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 5049 від 11 квітня 2001 р.

Передплатний індекс: 23823

Перереєстровано 26 січня 2011 р. (протокол ВАК України № 1-05/1)

Засновники:

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут вищої освіти НАПН України
Видавництво «Педагогічна преса»

Адреса редакції:

01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9,
Інститут вищої освіти НАПН України
e-mail: wou@ukr.net
Тел./факс: +38-044-28-668-04

Літературні редактори: **В. Мілевська, І. Трохлеб**
Комп'ютерне верстання **Є. Александрова**

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 19,53. Тираж 300 пр. Зам. 093

ДП «НВЦ «Пріоритети»
01014, м. Київ, вул. Петра Болбочана, 8, корп. 6
тел./факс: 254-51-51

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3862 від 18.08.2010

This publication has been funded with support from the European Union. The publication reflects the views only of the authors, and the Union cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

© Проект Програми TEMPUS «Освіта для лідерства, інтелігентності та розвитку таланту» (ELITE – Education for Leadership, Intelligence and Talent Encouraging)
© Інститут вищої освіти НАПН України, 2017
© Автори статей, 2017

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ЛІДЕРСТВА ДЛЯ БІЗНЕСУ SECTION 3. LEADERSHIP DEVELOPMENT FOR BUSINESS

БАБЕНКО Олена Лідерство в управлінні ресторанним бізнесом	69
БІЛА Світлана Роль вищої школи у популяризації ідеології соціальної відповідальності бізнесу – основи лідерства бізнесу у XXI столітті	71
ГАНУЩАК-ЄФІМЕНКО Людмила, ЩЕРБАК Валерія Використання інноваційно-інтелектуального лідерства у формуванні та розвитку освітньо-підприємницької екосистеми.	76
ДОЦЕНКО Людмила, КАРЯКА Інна Культура спілкування як складова лідерського потенціалу випускника вищого технічного навчального закладу	81
ЄМЕЛЬЯНОВА Ганна Соціальні компетенції лідерства: комунікативний аспект	83
ЗАРУБІНСЬКА Ірина, ПОЛУХІН Анатолій Лідерський потенціал системи вищої освіти України в умовах інтернаціоналізації	88
НЕСТУЛЯ Світлана Ціннісні аспекти сучасних концепцій лідерства	93
РОМАНОВСЬКИЙ Олександр, ГУРА Тетяна, КНИШ Анастасія Розвиток лідерського потенціалу в Центрі лідерства Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»	96
РОМАНОВСЬКИЙ Олександр, ПОНОМАРЬОВ Олександр Лідерство як суспільна потреба	100
ХОЛЯВКО Наталія Формування інформаційної економіки: потенціал вищих навчальних закладів	104

АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ANALYTICAL PAPER

**Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку інституційного потенціалу університетів
у контексті глобального лідерства / Авторський колектив: О. Боднарук, І. Драч, С. Калашнікова, О. Коваленко,
С. Курбатов, Н. Невмержицька, О. Паламарчук, І. Прохор, В. Рябченко, Л. Червона; за заг. ред. С. Калашнікової**

Розділ 1. Розвиток лідерства у вищій освіті – міжнародний і національний рівень

РЯБЧЕНКО Володимир Світоглядна компетентність як визначальний чинник успішної імплементації парадигми лідерства в управлінні вищою освітою.	107
КУРБАТОВ Сергій Університетські рейтинги як механізм підтримки інституційного лідерства	115
КОВАЛЕНКО Оксана Правові основи розвитку інституційного потенціалу університетів: європейський та українські виміри	120

Розділ 2. Розвиток інституційного лідерства – рівень університету

КАЛАШНІКОВА Світлана, ПРОХОП Ірина Результати опитування закладів вищої освіти України щодо розвитку командного лідерства (лідерства команд) в університеті	124
БОДНАРУК Олена Аналіз результатів індивідуальної психологічної діагностики лідерів університетів.	135
ПАЛАМАРЧУК Ольга Профіль сучасного викладача-лідера на основі інструментів психологічної діагностики	141
ЧЕРВОНА Леся Студентське самоврядування як інструмент розвитку лідерського потенціалу університетів у контексті глобального лідерства	149
НЕВМЕРЖИЦЬКА Наталія Усвідомлення студентами власної соціальної відповідальності як передумова успішного професійного становлення	154

ЛІДЕРСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено світові тенденції розвитку міжнародного ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти в умовах її інтернаціоналізації, проаналізовано особливості й місце на цьому ринку системи вищої освіти України та її лідерський потенціал. Запропоновано визнати систему вищої освіти України, враховуючи її вклад у вітчизняну та всесвітню культурну спадщину і формування національної самосвідомості українського народу, національним надбанням нашої держави. Обґрунтовано необхідність та можливість використання конкурентних переваг вищої освіти України для її перетворення у потужного учасника світового ринку освітніх послуг.

Ключові слова: вища освіта, інтернаціоналізація освіти, міжнародний ринок освітніх послуг, національне надбання.

Постановка проблеми та її актуальність

Загальноновизнаним є той факт, що в сучасному світі значення освіти, як найважливішого чинника формування нової якості економіки й суспільства, постійно зростає, разом із зростанням ролі людського капіталу. Освіта стає своєрідним інструментом для гарантованого вирішення чисельних глобальних проблем сучасного світу. Тому світове співтовариство об'єднує зусилля у сфері освіти, розвиває не лише національні, але й регіональні, транснаціональні освітньо-наукові простори, формує глобальну освітню стратегію людства, незалежно від країни народження та проживання людини, типу та рівня отримання нею освіти.

В умовах світових глобалізаційних процесів протягом останніх десятиріч спостерігається значна активізація міжнародної діяльності щодо освітніх послуг, особливо у сфері вищої освіти. Саме тому актуальність набувають дослідження світових тенденцій розвитку міжнародного ринку освітніх послуг, особливостей та місця на цьому ринку системи вищої освіти України, а також аналіз сучасного стану її експорту.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі

Дослідженню функціонування міжнародного та вітчизняного ринків освітніх послуг в умовах глобалізації, ролі та місця на цих ринках системи вищої освіти України, а також проблем, породжуваних участю різних за рівнем свого економічного та соціально-політичного розвитку країн у регіональних, транснаціональних освітньо-наукових організаціях та об'єднаннях, присвятили свої праці українські та зарубіжні дослідники: Ф. Альтбах, Л. Вербицька, С. Калашнікова, С. Курбатов, В. Луговий, Ф. Махлуп, Дж. Найт, Ю. Рашкевич, К. Робінсон, В. Сацик, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, Т. Фініков та ін.

У своїх працях зазначенні дослідники розглядають теоретичні та практичні аспекти інтернаціоналізації вищої освіти та різноманітні форми її прояву, проблеми функціонування міжнародного ринку освітніх послуг у контексті глобалізації процесів сучасного світового розвитку.

Мета статті

Метою даної статті є дослідження особливостей сучасного міжнародного ринку освітніх послуг в умовах глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти, коли не тільки відроджуються традиції академічної мобільності, але й відбувається перегляд багатьох засад наукового пізнання, а також дослідження місця і ролі на цьому ринку системи вищої освіти України, яка має всесвітньо відомі педагогічні та наукові школи і заслуговує віднесення її до національного надбання нашої держави.

Виклад основного матеріалу

У роботах багатьох дослідників світового рівня наголошується, що у ХХІ столітті людство вимушено вирішувати глобальні проблеми, які не були достатньо актуальними раніше і загострилися на порозі тисячоліть. При цьому дослідники одностайні в тому, що саме освіта є ключем до вирішення глобальних проблем сучасного світу.

К. Робінсон, один з провідних світових експертів у сфері освіти, розвитку людського капіталу, інновацій та творчого мислення, автор чудових книг-бестселерів, виданих багатомільйонними тиражами, стверджує, що зростання ролі освіти в сучасному глобалізованому світі обумовлено наступними чотирма причинами [16].

Перша причина – економічна. Рівень освіченості будь-якої нації є надзвичайно важливим для її економічного процвітання. Внаслідок стрімкого розвитку високих технологій і потужного приросту населення, бізнес протягом останніх десятиліть зазнав радикальних змін. Різно посилюється конкуренція у сфері торгівлі, виробництва та послуг. При цьому уряди всіх країн добре розуміють, що компетентна, кваліфікована робоча сила має вирішальне значення для розвитку національної економіки. Саме тому вони виділяють на освіту величезні кошти, саме тому вона перетворилася сьогодні в одну з найбільших індустрій у світі.

Друга причина – культурна. Освіта – це один із способів, за допомогою якого співтовариства з покоління в покоління передають свої цінності та традиції. Для одних – це можливість захистити свою культуру від зовнішнього впливу, для інших – інструмент пропаганди культурної толерантності. Тому загострення пристрастей навколо освітнього контенту пояснюється його високою культурною значимістю.

Третя причина – соціальна. Однією з цілей освіти є надання всім, хто навчається, незалежно від статусу та майнового стану, шансу процвітати, бути успішними і стати активними громадянами своїх країн. На практиці уряди країн також хочуть, щоб освіта просувала та пропагувала принципи та поведінкові моделі, необхідні, на їхню думку, для соціальної стабільності суспільства. Зрозуміло, що в кожній політичній системі вони різні.

Четверта причина – особистісна. Адже кожна людина, що навчається, має внутрішню потребу реалізувати свій потенціал, що дозволить їй жити повноцінним, продуктивним життям.

Тому світове співтовариство сьогодні об'єднує зусилля у сфері освіти у своєму прагненні виховати кожного громадянина, з одного боку, патріотом своєї країни, а з іншого – громадянином світу, всієї планети Земля, причому, незалежно від країни його народження та проживання, типу та рівня отримання освіти. З погляду на зазначене, не випадковим є те, що сучасна освіта переживає зараз час докорінного переосмислення та радикального оновлення. У системах освіти багатьох країн йдуть складні процеси змістовних та організаційно-структурних змін, з переглядом змісту, форм та методів освітнього процесу в умовах глобальних змін у світі [1; 3; 4; 5; 6; 7; 9].

На сучасному етапі розвитку людства для найрозвиненіших країн світу, до яких відносяться США, країни ЄС, Японія та інші, характерна так звана економіка знань, яку можна розглядати як вищий етап розвитку постіндустріальної, інноваційної економіки та основою, фундаментом суспільства знань. Причому, процес розвитку такої економіки визначається підвищенням якості людського капіталу та якості життя, виробництвом знань та високих техно-

логій, інноваціями та високоякісними послугами. Саме в такому розумінні цей термін (економіка знань, економіка, що базується на знаннях) вперше ввів американський вчений австрійського походження Ф. Махлуп [10].

Головним чинником формування та розвитку економіки знань є людський капітал. Людський капітал – це здатність людей до праці, яка приносить їм прибуток, що, у свою чергу, залежить від їх інтелекту, знань, умінь, навичок, здоров'я та якості життя. Тому людський капітал інколи називають інтелектуальним ресурсом суспільства. Людський капітал формується за рахунок інвестицій у підвищення якості життя населення, в освіту та наукову діяльність, у виховання, у зміцнення здоров'я, в інформаційне забезпечення праці, в економічну свободу, а також в культуру, мистецтво тощо. Людський капітал, у якому знання грають вирішальну роль, а їх виробництво перетворюється в джерело економічного зростання та конкурентоспроможності, є основою підвищення якості та продуктивності праці у всіх видах діяльності людини, про що свідчать роботи американських економістів, лауреатів Нобелівської премії Т. Шульца та Г. Беккера [4].

Протягом останніх десятиліть, в умовах формування та розвитку економіки знань, одним з ключових чинників розвитку вищої освіти стала її інтернаціоналізація. Цей процес, який у різних країнах має різноманітні форми, наростає, супроводжується розвитком міжнародної економічної, соціальної та культурної інтеграції, а його значення продовжує посилюватися.

Існують декілька визначень терміну «інтернаціоналізація вищої освіти», які одне інше доповнюють. Зокрема, відомий фахівець у сфері міжнародної освітньої діяльності, професор Університету Торонто (Канада) Дж. Найт дала, на нашу думку, достатньо коротке та змістовне визначення, в якому підкреслює нерозривний взаємозв'язок усіх функцій вищої освіти в процесі інтернаціоналізації та її комплексний вплив на ці функції: «Інтернаціоналізація вищої освіти – це процес впровадження міжнародної складової в дослідницьку, освітню та адміністративну функції вищої освіти» [11].

Потужний поштовх інтернаціоналізації вищої освіти на європейському освітньо-науковому просторі дало започаткування 19 червня 1999 р. так званого Болонського процесу. Приєднання у 2005 році до цього процесу України ознаменувало собою реальний прорив нашої держави до такої важливої сфери діяльності європейського співтовариства, як вища освіта. Адже наша безпосередня участь у Болонському процесі надає можливість займатися відповідними освітніми проблемами, перебуваючи не зовні цих проблем у заздалегідь програвшій позиції самоізоляції, а всередині їх.

При цьому дослідники освітніх проблем небезпідставно зазначають, що система вищої освіти України має суттєві здобутки світового рівня, а українські освітні та наукові стандарти – це багатство та надбання унікальних вітчизняних педагогічних та наукових шкіл, які за певними напрямками поки що недосяжні для багатьох, навіть розвинених європейських країн. Створення ж чогось на зразок стандартів вищої освіти України, то це, на наш погляд, для більшості європейських країн – віддалена перспектива, особливо для тих, де вона здобувається в класичних університетах, які, як відомо, традиційно орієнтовані на суто академічну освіту (як, наприклад, в Італії). Це питання достатньо докладно розглянуто, зокрема, в роботах [5; 7]. Наведемо декілька прикладів.

Зокрема, традицією української вищої школи є спрямованість на професію, а не на загальний розвиток людини, як такий. Причому, спрямованість на професію, що ґрунтується на фундаментальних знаннях, частина яких засвоюється в середній школі, а інша, основна частина, – у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Ця фундаментальність до того ж системна, забезпечує завершення освіти в частині компетентностей загального характеру. Іншими словами, українська вища освіта – це не лише професія, але й загальний розвиток людини через процес набуття професії. І в цьому її перевага перед багатьма іншими світовими освітніми системами. До конкретних конкурентних переваг української системи вищої освіти можна віднести,

наприклад, можливість вступу на навчання для здобуття ступеня бакалавра за бажаною спеціальністю незалежно від того, де була отримана повна середня освіта: у середній школі чи у закладі професійно-технічної освіти. Причому, на відміну від низки західних країн, де доля дітей, за своєю суттю, вирішується шляхом їхньої ранньої спеціалізації вже в молодших класах школи, що, на наш погляд, обмежує їхні можливості як потенційних вступників до ВНЗ у майбутньому, українська молодь має можливість вступати до ВНЗ, як було зазначено вище, незалежно від типу навчального закладу, у якому було отримано середню освіту, а також здійснювати власний свідомий вибір спеціальності у більш зрілому віці, відповідно до своїх, значною мірою, вже сформованих, здібностей, схильностей та уподобань [7].

Українські вищі навчальні заклади також надають можливість особам, які здобули освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, послідовно здобувати вищу освіту за більш високими освітніми ступенями, причому, за освітнім ступенем бакалавра, вступаючи або на другий (третій) курс, або на перший курс зі скороченим терміном навчання, що є реальною реалізацією концепції освіти впродовж життя [13].

Перевагою вітчизняної системи вищої освіти є й те, що випусникам вищих навчальних закладів одночасно присвоюється як освітня (академічна), так і професійна кваліфікація фахівця певного ступеня вищої освіти. Відомо, що західноєвропейські (і не тільки) країни, здебільшого, застосовують модель побудови вищої освіти, яка заснована на академічно-орієнтованих програмах. Після завершення навчання випусник західного вищого навчального закладу отримує диплом, тобто документ про здобуття освітньої кваліфікації, що дає йому право лише на продовження освіти за академічно-орієнтованою програмою більш високого рівня або на підготовку за професійно-орієнтованою програмою (тобто на здобуття професійної кваліфікації) у закладах післядипломної освіти, або безпосередньо в умовах виробничого середовища. Зазначимо, що саме наявність професійної кваліфікації надає випуснику вищого навчального закладу право займати первинну посаду для самостійної професійної діяльності [5].

У деяких західних країнах професійну кваліфікацію, наприклад, «інженер», здобувач може отримати не раніше ніж через два роки після початку роботи за спеціальністю і за умови, що перед цим він не менше п'ятих років проходив навчання за денною формою. Причому, кожен здобувач повинен довести свою придатність до здійснення певної самостійної професійної діяльності та отримати сертифікат або ліцензію у відповідних спеціалізованих організаціях шляхом тестування і перевірки професійної майстерності після практичної підготовки.

Україна застосовує іншу освітню модель, для якої характерне просторове та часове поєднання здобуття освітніх та професійних кваліфікацій, коли вони здобуваються особою одночасно при засвоєнні у вищому навчальному закладі відповідної освітньо-професійної чи освітньо-наукової програми підготовки фахівця конкретного освітнього ступеня, яка передбачає як теоретичну підготовку, так і проходження, на відмінність від більшості західних вищих навчальних закладів, навчальних та виробничих практик. І хоча в українській системі вищої освіти є винятки щодо порядку присвоєння випусникам професійної кваліфікації, зокрема, в медичних та ветеринарно-медичних вищих навчальних закладах, вища освіта в Україні переважно спрямована на підготовку особи, відразу ж здатної до виконання обов'язків та завдань певних первинних посад без додаткової практичної підготовки, тому що практична підготовка здобувачів вже передбачена освітньо-професійними чи освітньо-науковими програмами [7].

Добре розуміючи складність процесів, які відбуваються зараз у світовій вищій освіті, К. Робінсон стверджує, що переважна більшість країн світу зараз зайнята розв'язанням стратегічного завдання: як виростити нове покоління так, щоб воно було готовим зустріти будь-які виклики в економіці через пару десятиліть, урахувавши, що зараз суспільство не розуміє достеменно, що з економікою

відбудеться навіть через пару тижнів. Це, на його думку, є першим завданням освіти. Друге велике завдання освіти – в той же самий час передати цьому новому поколінню «культурний код», тобто національну унікальність [15].

Погоджуючись з твердженням К. Робінсона в цілому, на наш погляд, слід зробити певне уточнення щодо здатності національних систем освіти всіх країн виконати такі серйозні стратегічні завдання. Адже, наприклад, навіть у Європі лише в декількох країнах, у тому числі, в Україні, є власні національні системи освіти, які мають лише їм притаманні системні ознаки та особливості, що склалися протягом століть, виходячи з історії цих країн, менталітету народів, їх історичної пам'яті, традицій, культури тощо, і які мають необхідний та достатній авторитет і вплив на процеси прийняття управлінських рішень державної ваги.

Зазначимо, що, відповідно до Положення про Державний реєстр національного культурного надбання, об'єкти «... матеріальної та духовної культури винятково історичної, художньої, наукової та іншої культурної цінності, що мають важливе значення для формування національної самосвідомості українського народу і визначають його вклад у всесвітню культурну спадщину» відносяться до національного надбання [12].

Виходячи з наведеного, виникає закономірна, на наш погляд, пропозиція: визнати на державному рівні вітчизняну систему вищої освіти, враховуючи її вклад у вітчизняну та всесвітню культурну спадщину і формування національної самосвідомості українського народу, національним надбанням України, яке, образно кажучи, повинне лежати на долоні держави і зігріватися теплом цієї долоні (і морально, і матеріально), причому і на словах, і на ділі!

З погляду на низку конкурентних переваг системи вищої освіти України на міжнародному ринку освітніх послуг цілком логічним є те, що вітчизняні вищі навчальні заклади є особливо привабливими для вступників іноземців, навіть в умовах загострення з кожним роком на цьому ринку конкурентної боротьби.

Зокрема, за даними UNESCO, міжнародний ринок освітніх послуг у сфері вищої освіти, на якому присутні вищі навчальні заклади вже понад 140 країн, оцінюється зараз у близько 100 млрд доларів США. З року в рік кількість студентів, які здобувають вищу освіту за кордоном, відчутно збільшується. За прогностичними оцінками кількість таких студентів у світі до 2020 року сягне 5,8 млн осіб, а до 2025 року – 8 млн осіб [18].

Переважає більшість іноземних громадян навчається у шести найбільш розвинених країнах світу, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD): у Сполучених Штатах Америки, Великій Британії, Німеччині, Франції, Австралії, Японії. Причому, громадяни країн Азії складають 43% усіх іноземних студентів, які здобувають вищу освіту у країнах OECD. Далі йдуть країни Європи (35%), Африки (12%), Північної Америки (7%), Південної Америки (3%), Азійсько-Тихоокеанського регіону (1%).

У США вища освіта – п'ята в грошовому обчисленні стаття експорту, обсяг надходжень до бюджету від якої інколи перевищує обсяг надходжень від експорту зброї. В Австралії вища освіта – третя за обсягом стаття бюджетних надходжень. Недарма в Канаді планується до 2022 року вдвічі збільшити кількість іноземних студентів – до 450 тисяч осіб. За прогнозами, це призведе до збільшення надходжень до бюджету країни до 16,1 млрд доларів і дозволить створити, щонайменше, 86,5 тисяч робочих місць [17].

Свідченням значної уваги, яку країни – члени OECD приділяють міжнародній діяльності у сфері освітніх послуг, є прийняття стратегічного документу цієї організації, в якому визначена її політика в цій сфері на період до 2030 року. У цьому важливому стратегічному документі йдеться про те, що політика OECD щодо інтернаціоналізації вищої освіти на найближчу та середньострокову перспективу буде визначатися чотирма стратегіями: узгодженого підходу, залучення кваліфікованої робочої сили, отримання прибутку, розширення можливостей [20].

С. Вінсен-Ланкрін – аналітик Центру досліджень та інновацій у сфері освіти OECD, автор глави «Трансгра-

нична вища освіта: тенденції та перспективи розвитку» зазначеного вище документу, наводить у ньому характеристику вказаних стратегій, які відображають різноманітність політичних та економічних мотивацій та інструментів, які існують у цій сфері. Розглянемо їх докладніше.

Стратегія узгодженого підходу ґрунтується традиційною. Вона передбачає довгострокові політичні, культурні, наукові та інші цілі, що стрияють сталому розвитку країни, і заохочує міжнародну мобільність національних та іноземних студентів, викладачів та дослідників шляхом розвитку систем грантів та програм академічного обміну, а також партнерства вищих навчальних закладів.

Ця стратегія передбачає повернення іноземних студентів до країни походження після завершення навчання в іншій країні. Передбачається, що після повернення на батьківщину, студенти неминуче будуть підтримувати зв'язки на різних рівнях з країною, яка їх приймала, що матиме довгострокові позитивні політичні, культурні та комерційні наслідки для їхньої батьківщини. Прикладами реалізації цієї стратегії є програми освітніх грантів Фулбрайта в США, а також програми ЄС Еразмус.

Стратегія залучення кваліфікованої робочої сили побудована на змагальності за таланти і має ті ж самі цілі, що і попередня, але додатково передбачає більш активний та адресний підхід до рекрутингу іноземних студентів. Відповідно до логіки розвитку економіки знань, слідування цій стратегії допомагає залучити талановитих студентів та вчених, які можуть стати інтелектуальною основою економіки країни, яка їх приймає, підвищуючи якість та конкурентоздатність її сектора досліджень та вищої освіти.

Ця стратегія в цілому стрігає збільшенню кількості іноземних студентів у країні, яка приймає, але не має реальної (комерційної) віддачі з точки зору програмної та інституційної мобільності. Її здебільшого використовують Німеччина, Канада, Франція, Велика Британія, США, а також Японія та Корея.

Стратегія отримання прибутку має, з одного боку, цілі, які практично аналогічні цілям перших двох стратегій, а з іншого, додатково орієнтована на комерційні питання, пов'язані з експортом освітніх послуг. Одна із специфічних особливостей цієї стратегії полягає в наданні освітніх послуг іноземним студентам на ринкових умовах.

У цілому в рамках даної стратегії умови для розміщення студентів, які самі оплачують своє навчання в країні, яка приймає, є більш пучими, ніж у випадку перших двох стратегій. Проте, через певні політичні або інші причини можливі обмеження щодо міграції одних студентів та спонукання до міграції інших. Приклади цього можна побачити в Австралії, Новій Зеландії, США (для студентів), Канаді, Великій Британії, Данії, Нідерландах.

Стратегія розширення можливостей ґрунтується на розвитку освітньо-наукового, кадрового та іншого потенціалу, освітніх програм існуючих закордонних вищих навчальних закладів або ж на заснуванні нових закордонних ВНЗ у країні, яка приймає. Переважно, це стосується країн, що розвиваються, чи у випадках, коли країна, що приймає, не здатна, наприклад, самостійно забезпечити відповідність якості своєї вищої освіти сучасним міжнародним вимогам.

У той час, як стратегії залучення кваліфікованої робочої сили та отримання прибутку, насамперед, працюють в напрямі експорту освітніх послуг, стратегія розширення можливостей орієнтована на імпорту освітніх послуг. Зрозуміло, що будь-яка держава діє не з альтруїстичних міркувань, вкладаючи свої кошти в навчання іноземних студентів. Це є, свого роду, вкладанням капіталу в закордонний вищий навчальний заклад з надеєю на отримання дивідендів (політичних, економічних тощо) у майбутньому.

Зазначена стратегія використовується переважно в Малайзії, Китаї, Індонезії, В'єтнамі, Лаосі, Катарі, ОАЕ та в інших країнах. Цікаво, що стратегію розширення можливостей використовує Португалія, яка є країною – членом ЄС, з метою зміцнення дослідницької складової своєї системи вищої освіти в певних галузях.

Як зазначають дослідники світових освітніх проблем, в останні роки, не дивлячись на те, що США та країни ЄС продовжують залучати до своїх вищих навчальних закладів найбільшу кількість іноземних студентів, інші країни

все більш активно заявляють про свої власні амбіції на світовому ринку освітніх послуг. Зокрема, Сінгапур планує залучити 150 тисяч іноземних студентів до цього року, Йорданія – 100 тисяч до 2020 року, Японія – 300 тисяч до 2025 року, Малайзія – 200 тисяч до 2020 року. Декілька років тому Туреччина розгорнула велику програму залучення 100 тисяч іноземних студентів до 2020 року, що має принести до економіки країни понад 3 млрд доларів. Китай планує залучити до 2020 року близько 500 тисяч іноземних студентів, паралельно розвиваючи масштабне навчання своїх студентів за кордоном [3].

У контексті глобальних процесів інтернаціоналізації освіти одним із перспективних напрямів розвитку вітчизняної сфери вищої освіти є її орієнтація на формування та ефективну реалізацію експортного потенціалу і на його основі – подальшу інтеграцію у світовий освітній простір. Основною мотивацією експорту освітніх послуг є отримання значних коштів до економіки держави, підвищення іміджу та престижу України на світовому рівні, досягнення державних політичних, освітніх, наукових, економічних, культурних та інших цілей, стимулювання підвищення якості підготовки фахівців у вітчизняних вищих навчальних закладах тощо.

За інформацією Українського державного центру міжнародної освіти Міністерства освіти і науки України, у 2013–2014 навчальному році в Україні вищу освіту здобувало понад 69 тисяч іноземних студентів, які внесли до бюджету країни близько 5 млрд гривень. У 2014–2015 навчальному році їхня кількість зменшилася до 63 тисяч, зросла у 2015–2016 навчальному році майже до 64 тисяч, які прибули із 148 країн і навчалися у 185 вищих навчальних закладах нашої країни [2].

Можна припустити, що зменшення кількості іноземних студентів у 2014–2015 та у 2015–2016 навчальних роках у порівнянні з 2013–2014 навчальним роком викликано драматичними подіями в нашій країні, зовнішньою агресією та окупацією майже п'ятої частини її території. Це – дійсно так, але, на наш погляд, не тільки. Аналіз кількісного та якісного складу іноземних студентів, які навчалися та навчаються в Україні протягом останніх років, їхньої мотивації щодо навчання в нашій країні дає можливість зробити певні, більш повні, висновки.

Не піддається сумніву, що наявна в Україні фундаментальна система вищої освіти, що складалася протягом декількох століть, кваліфікований професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів та дешевизна навчання (у середньому, у сім-вісім разів дешевше, ніж у США та в Канаді, та у чотири-п'ять – ніж у Великій Британії) роблять вищі навчальні заклади нашої країни достатньо привабливими для іноземців.

Перелічимо найбільш представлені своїми студентами в нашій державі країни. Наприклад, у 2013–2014 році в Україні найбільше було студентів із Туркменістану – 12758 осіб, Азербайджану – 5895 осіб, Китаю – 4102 особи, Нігерії – 3890 осіб, Індії – 3489 осіб, Іраку – 3371 особа, Росії – 2869 осіб. Але через два роки (у 2015–2016 навчальному році) палітра представлених своїми студентами країн змінилася: найбільше стало студентів з Азербайджану – 10313 осіб, Туркменістану – 9806 осіб, Індії – 6138 осіб, Нігерії – 3596 осіб, Марокко – 3426 осіб, Грузії – 2860 осіб, Йорданії – 2519 осіб, Іраку – 2458 осіб, Китаю – 2084 осіб, Узбекистану – 1717 осіб [2].

На фоні зменшення протягом двох років загальної кількості іноземних студентів в Україні з 69 до 63 тисяч, на наш погляд, найбільше занепокоєння викликає стале різке зменшення студентів з Китаю, яке прослідковується вже не один рік. Україна фактично втрачає колосальний китайський ринок. Можна, звісно, стверджувати, що в Китаї, який розпочав у 1999 році бурхливий розвиток системи вищої освіти, серед молоді з вищою освітою зростає безробіття. Адже, якщо у 1999 році у китайських університетах і коледжах навчалось 840 тисяч студентів, та у 2013 році їх кількість сягнула 7 мільйонів, через що Міністерство освіти Китаю визнало: «Навіть, якщо 80 відсотків студентів після отримання вищої освіти знайдуть роботу, кількість безробітних все рівно буде достатньо великою» [16].

Усе це так. Але чому тоді не зменшується кількість китайських студентів у Росії, у країнах OECD? Чи не є це

свідченням певного недопрацювання щодо міжнародного ринку освітніх послуг і місця на ньому вищої освіти України відповідними структурами Міністерства закордонних справ та Міністерства освіти і науки нашої держави? Чи не є це свідченням також падіння якості вищої освіти, яку надають вітчизняні вищі навчальні заклади, та їх пасивності, невідповідності в умовах жорсткої конкуренції? Чи не є це свідченням невідповідності також структури та змісту навчальних планів і програм підготовки фахівців в українських ВНЗ та їх матеріально-технічної бази міжнародним вимогам? І так далі... Запитання, на наш погляд, риторичні. Як наслідок, наприклад, в Малайзії вже не визнаються дипломи всіх українських вищих навчальних закладів, в Ірані – практично всіх українських медичних ВНЗ, а в Йорданії визнаються дипломи лише 16 українських ВНЗ [8; 19].

З наведеного випливає, що Україна, маючи серйозні конкурентні переваги та значний резерв щодо збільшення кількості іноземних студентів у своїх вищих навчальних закладах, повинна використати всі можливості і заявити про себе як про більш потужного учасника світового ринку освітніх послуг. Адже навчання іноземних студентів, як було зазначено вище, є надзвичайно потужним ресурсом розвитку держави. При цьому дбайливе збереження всього того, що було сформовано багатьма поколіннями педагогів та науковців та ефективно діяло і діє в системі вітчизняної вищої освіти протягом століть, нарощування її здобутків та престижу і приведення її у відповідність з перспективними завданнями розвитку нашої держави в цілому мають бути, на наш погляд, стратегічним завданням України з урахуванням глобальних змін у світі в освітній сфері.

Але, на наш погляд, для досягнення цієї мети мають бути повністю виключені такі підходи, як встановлення демпінгового розміру плати іноземними студентами за своє навчання, до чого вже вдаються окремі вітчизняні вищі навчальні заклади. Не можемо ми піти і шляхом зниження академічних та інших вимог до вступників-іноземців, бо вони і так мають непристойно низький для нашої держави рівень. Як відомо, іноземці взагалі не проходять практично ніяких вступних випробувань. Хіба можна вважати вступним випробуванням так звану співбесіду при оформленні іноземців на навчання? Тому і вступають до українських ВНЗ особи, 34% яких взагалі не мають відомостей про середній бал у документі про освіту, у 1,3% він нижчий 3 балів (за 5-бальною шкалою), у 24% – від 3,0 до 3,5 балів, у 5% – від 3,5 до 4,0 балів, у 26% – від 4,0 до 4,5 балів і лише у 10% – від 4,5 до 5,0 балів [19].

Тобто складається враження, що до нас, хочемо ми це визнати чи не хочемо, приїждять, переважно, ті, хто не зміг вступити до вищого навчального закладу або у себе на батьківщині, або в більш розвинених країнах.

Проте нашої державі є підстави пишатися своїми здобутками в освітній сфері на світовому рівні. Зокрема, за рейтинговою оцінкою розвитку людського капіталу Всесвітнього економічного форуму у 2015 році Україна посіла 31 позицію (між Республікою Корея і Угорщиною) серед 124 країн світу, які брали участь у дослідженні. Досить високий загальний рейтинг людського капіталу України, насамперед, зумовлений високими показниками в освітній сфері. Так, 100% населення України здобуває початкову освіту, а за рівнем здобуття середньої освіти наша держава знаходиться у першій десятці. Проте не можна не зазначити, що за Індексом глобальної конкурентоспроможності, Україна посідає лише 76 місце серед 144 країн. Доволі високі показники кількості науковців та інженерів (48 місце) супроводжуються в нашій країні надзвичайно низькими показниками здатності утримувати / залучати таланти (лише 132 та 130 позиції відповідно) [14].

Наведене вище дає підстави вважати, що процес розвитку системи вищої освіти України потребує подальшого удосконалення. У цьому плані першочерговими завданнями повинні стати: формування сучасної концепції інтернаціоналізації вищої освіти України; удосконалення нормативно-правової бази, яка регламентує міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти, з урахуванням вимог світової практики та забезпечення повноправної участі вітчизняних ВНЗ на міжнародному

ринку освітніх послуг; мінімізація низки негативних тенденцій підготовки фахівців для зарубіжних країн, до яких можна віднести, зокрема, зниження якості набору на навчання та підготовки фахівців з числа іноземних громадян, матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення освітнього процесу, особистої безпеки іноземних студентів та їх соціально-побутових умов, інформаційно-роз'яснювальної роботи тощо.

Говорячи про розвиток вітчизняної вищої освіти в умовах її інтернаціоналізації, ми, передусім, повинні вести мову про нове розуміння самої суті освітньої діяльності, коли не тільки відроджуються традиції академічної мобільності, але й відбувається перегляд багатьох засад наукового пізнання. Звичайно, в Україні є свій, причому, достатньо цінний, досвід, який, до речі, уважно вивчають у всьому світі. Ми ж, на жаль, частіше обмежуємося або тільки власним досвідом, вважаючи, що ним все цінне і вичерпується, або ж іноколи беремо за взірці не найкращі європейські приклади освітньої діяльності.

З погляду на наведене, можна стверджувати, що підтримка вітчизняної вищої освіти з боку держави має стати більш відчутною, бо, якщо освіта і наука найближчим часом не стануть реальним чинником суспільного та економічного розвитку України, то ніякі політичні та економічні реформи здійснити буде неможливо.

Висновки

У сучасному глобалізованому світі значення освіти, як найважливішого чинника формування нової якості економіки і суспільства, зростає разом із зростанням впливу людського капіталу. Освіта стає своєрідним інструментом для гарантованого вирішення чисельних глобальних проблем. У системах освіти багатьох країнах йдуть складні процеси змістовних та організаційно-структурних змін у цілому, з переглядом змісту, форм і методів освітнього процесу з урахуванням глобальних змін у світі. В умовах світових глобалізаційних процесів протягом останніх десятиріч спостерігається значна активізація міжнародного ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти.

Лише в декількох європейських країнах, до яких відноситься й Україна, є власні національні системи освіти, які мають тільки їм притаманні ознаки та особливості, що склалися протягом століть, виходячи з історії цих країн, менталітету народу, його історичної пам'яті, традицій, культури тощо. Українські освітні та наукові стандарти – це багатство та надбання унікальних вітчизняних педагогічних та наукових шкіл, які за певними напрямками поки що недосяжні для багатьох європейських країн. Українська система вищої освіти, враховуючи її вклад у вітчизняну та всесвітню культурну спадщину і формування національної самосвідомості українського народу, заслуговує визнання її національним надбанням України.

Україна, маючи серйозні конкурентні переваги та значний резерв щодо збільшення кількості іноземних студентів у своїх вищих навчальних закладах, повинна використати всі можливості і заявити про себе, як про більш потужного учасника світового ринку освітніх послуг. Адже навчання іноземних студентів є надзвичайно потужним ресурсом розвитку держави. При цьому процес розвитку системи вищої освіти України потребує подальшого удосконалення відповідно до міжнародних освітніх стандартів і потреб освітньої галузі з одночасним дбайливим збереженням всього того, що було сформовано багатьма поколіннями педагогів та науковців і показало свою ефективність.

Список використаних джерел

1. Айдрус І. А., Филиппов В. М. Мировой рынок образовательных услуг / И. А. Айдрус, В. М. Филиппов // Учебное пособие. – М. : РУДН, 2008. – 194 с. – URL: http://www.web-local.rudn.ru/web-local/uem/ior_pdf/260-Aidrus.pdf
2. Актуальні статистично-аналітичні показники надання освітніх послуг іноземцям // ДП «Український державний центр міжнародної освіти» Міністерства освіти і науки України. – URL: <http://www.intered.com.ua/Актуальні-статистично-аналітичні-показники>
3. Галичин В. А. Международный рынок образовательных услуг: основные характеристики и тенденции развития / В. А. Галичин // Век глобализации: Сборник материалов II Всемирного культурного форума (18–19 мая 2013 г., Ханчжоу, Китай). Вып. 2 (12). – Волгоград : Учитель. 2013. – С. 101–112. – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnyy-rynok-obrazovatelnyh-uslug-osnovnyeh-kharakteristiki-i-tendentsii-razvitiya>
4. Горбанев В. А. Человеческий капитал и постиндустриализация / В. А. Горбанев // Мирское и национальное хозяйство. – №3 (38). – М. : МГИМО МИД РФ. 2016. – С. 100–112. – URL: <http://www.mirec.ru/upload/ckeditor/files/mirec-2016-3-gorbanuyov.pdf>
5. Зарубінська І. Б. Академічна та професійна кваліфікації фахівця в контексті ідей Болонського процесу / І. Б. Зарубінська // Проблеми освіти: Науково-методичний збірник: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти України. Вип. 78, частина 1. – К. : 2013, ПП Лисенко М. М. – С.147–154.
6. Зарубінська І. Б. Освітні послуги в контексті Болонського процесу та ринкових відносин в освіті / І. Б. Зарубінська // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди». Додаток 1 до вип. 31, том VII (49). Тематичний випуск «Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : 2013, Гнозис. – С. 6–11.
7. Зарубінська І. Б. Система вищої освіти України і міжнародний ринок освітніх послуг / І. Б. Зарубінська, А. В. Полухін // Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України». Додаток 1 до № 3. – Тематичний випуск «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу». – 2014. – 256 с.
8. Іноземні студенти в Україні: освіта чи експлуатація? – URL: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=1808/>
9. Критерії національної безпеки в освітній сфері: зарубіжний досвід та висновки для України // Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ гуманітарної безпеки. 2016. №35, Секція «Гуманітарний розвиток». – Ющенко А. Ю. – URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2301/>
10. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Фриц Махлуп; пер. с англ. И. Домусен, У. Козлов, М. Штернгарц. – М. : Прогресс, 1966. – 464 с.
11. Найт Дж. Развитие интернационализации: новые подходы и непредвиденные последствия / Джейн Найт; пер. с англ. Е. Сафонкиной; отв. ред.: М. Ларионова, О. Перфильева // Императивы интернационализации: монография. – М. : Логос. 2013. – С. 67–91.
12. Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.1992 р. № 466 // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/466-92-p>
13. Про затвердження Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів України. Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.10.2016 р. №1236 // Міністерство освіти і науки України : офіц. веб-сайт. – URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/vstupna-kampaniya-2017/umovi-priyomu-do-vishnix-navchalnih-zakladiv-v-2017-rozci/>
14. Рівень розвитку людського капіталу України у 2015 році // Економічний дискусійний клуб. – URL: <http://edclub.com.ua/analitika/riven-rozvytku-lyudskogo-kapitaluukrayiny-u-2015-roci>
15. Робинсон К. Призвание. Как найти то, для чего вы созданы, и жить в своей стихии / Кен Робинсон, Лу Ароника; пер. с англ. В. Кукушкиной. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2010. – 368 с.
16. Робинсон К. Школа будущего. Как вырастить талантливого ребенка / Кен Робинсон, Лу Ароника; пер. с англ. О. Медведь. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2016. – 390 с.
17. У Канаді планують збільшити вдвічі кількість іноземних студентів. – URL: http://www.zik.ua/ua/news/2014/01/16/uknadi_planuyut_zbilshyty_vdvichi_kilkist_inozemnyh_students_453165
18. Україна на міжнародному ринку освітніх послуг вищої освіти // Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ гуманітарної безпеки. 2014. №13, Секція «Гуманітарний розвиток». – Лозовий В. С. – URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1695/>
19. Чому іноземні студенти обирають українські виші? – URL: <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/tomu-scho-v-kogos-nadto-vuzki-dveri-chomu-inozemni-studenti-yidut-v-ukrayinu.html>
20. Higher Education to 30, Volume 2, Globalisation. – Paris: OECD, 2009. – URL: http://www.oecd-ilibrary.org/education/higher-education-to-2030-volume-2-globalisation_9789264075375-en

Summary

This article explores global trends in international education market in Higher education in the context of its internationalization; analyses peculiarities, place and leadership potential of Higher education of Ukraine on the international market of educational services. It is suggested to recognize the Higher education system of Ukraine, due to its contribution to national and world cultural heritage and national identity formation of the Ukrainian nation, as a national treasure of our country. The article proves the necessity and possibility to use competitive advantages of Higher education system of Ukraine for its transformation into the world's powerful education market.

Keywords: higher education, internationalization of education, international education market, national heritage.

УДК 316.46:17.022.1

НЕСТУЛЯ Світлана,

кандидат історичних наук, доцент,

директор навчально-наукового Інституту лідерства,

Полтавський університет економіки і торгівлі

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ ЛІДЕРСТВА

У статті розкриваються основні положення сучасних концепцій лідерства, які враховують роль і значення цінностей у структурі особистості та життєдіяльності організацій. Їх автори (С. Кові, Дж. Кузес і Б. Познер, А. Занковський та ін.) визнають потужну мотиваційну роль цінностей, які визначають життєву місію особистості й організацій. Саме цінності, на думку авторів концепцій, є основою формування взаємної довіри між лідером і його послідовниками, без якої лідерство стає неможливим. За лідерської управлінської парадигми цінності стають також головним критерієм оцінки лідера і його діяльності послідовниками і послідовників лідером. Вони спрощують комунікації між ними і нівелюють негативний вплив адміністративних чинників на стосунки між лідером і послідовниками, відкривають для останніх двері до особистісного лідерства на основі цінностей.

Ключові слова: лідерство, базові людські цінності, соціальні цінності, принципи, лідерський потенціал, проактивність, емпатія, синергія, місія.

Постановка проблеми та її актуальність

Ціла серія банкрутств і фінансових махінацій у зовнішньо благополучних компаніях зі стабільними показниками ефективного зростання, глобальна фінансово-економічна криза висвітлили проблему відповідальності лідерів за дотримання етичних норм. З'ясувалося, що для суспільства цінністю є не лише світ речей, фінансові показники й результати діяльності, а й шляхи їх досягнення, наскільки вони відповідають сенсові й різноманітним змістам особистості й суспільства. Усе це обумовлює актуальність уваги теоретиків і практиків управлінської діяльності, до її ціннісної складової, спроб побудувати моделі лідерства, засновані на цінностях, базових для особистості й суспільства.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі

Перші теорії ціннісного лідерства, розроблені у 1980–1990-ті роки К. Ходжкінсоном, Г. Фейрхольмом, Т. і С. Кучмарськими, уже неодноразово аналізувалися в роботах, як закордонних [1–6], так і вітчизняних [7] учених. Відзначаючи їх роль у розвитку лідерології, вони одночасно наголошують, насамперед, на філософській спрямованості теорій, глибокому обґрунтуванні принципів ціннісного лідерства, а не механізмів їх реалізації на практиці. Це зробили вже їх наступники й послідовники: С. Кові [8–11], Дж. Кузес і Б. Познер [12], А. Занковський [13] та ін. Щоправда, вони не вважають свої концепції лідерства чисто ціннісними, визначаючи їх в інших термінах – «принцип-орієнтоване лідерство», «трифакторна модель лідерства» тощо. Проте цінності відіграють у них ключову роль, є їх основою.

Мета статті полягає в аналізі ціннісних аспектів сучасних концепцій лідерства, які широко застосовуються в управлінні підприємств і організацій та у вихованні лідерів.

Виклад основного матеріалу

Серед них особливою популярністю вирізняється концепція С. Кові – «лідерство, засноване на принципах». Останній він не ототожнює з цінностями. Він трактує принципи як «істини, які не вимагають доказів», як «природні закони, які є частиною людини, частиною людської свідомості, частиною людської совісті». На відміну від принципів, вважає С. Кові, цінності суб'єктивні і є «комбінацією

культурних факторів, особистих відкриттів і сімейних сценаріїв». С. Кові порівнює цінності з окулярами, через які кожна людина по-своєму дивиться на світ, або ж географічними картами, які дають лише опис території. Принципи, за С. Кові, це сама територія.

Насправді, переважна більшість принципів, які С. Кові визначає як основні, базові, є або цінностями в сучасному трактуванні цього поняття, або мають ціннісний контекст: справедливість, чесність, щирість, служіння, якість, досконалість, зростання, терпіння, виховання, натхнення. Говорячи про принцип людської гідності, сам С. Кові визначає, що «ця цінність покладена в основу Декларації незалежності США». Відтак, принципи С. Кові, загалом, підпадають під визначення цінностей, які давали Р. Лотце та В. Франкл [14]. Це базові людські цінності, які корелюються з високими нормами моралі та становлять основу характеру й мотивації людини, визначають парадигму її світосприйняття. Власне, сам С. Кові пише, що принципи – «це природні закони й соціальні цінності, які дійшли до нас через віки, через великі суспільства, цивілізації й набувши форму цінностей, ідей, норм і вчень, що возвеличують, облагороджують, надихають людей, наповнюють їх силою».

Цінності, на думку С. Кові, формують етику особистості, здатної тонко підлаштовуватися під запити зовнішнього оточення й досягати швидкого успіху. Принципи – серцевина особистості. Цінності – навколо неї. Тому С. Кові вважає, що лідерський потенціал може розвиватися лише «зсередини на зовні».

Цей процес С. Кові розглядає як рух вперед від залежності до незалежності й взаємозалежності. Останній рівень найвищий у розвитку особистості. І саме на цьому рівні найповніше розкривається лідерський потенціал.

Шлях до нього лежить через оволодіння навичками, які С. Кові визначає як перетин понять знань (що, для чого), умінь (як) і бажань (хотіти зробити).

Головне завдання на шляху до особистої незалежності – самопізнання, усвідомлення власного характеру, внутрішніх цінностей й унікальних здібностей. Незалежність – результат оволодіння навичками, в основі яких, насамперед, цінності. Перша з них – проактивність. Це – особиста відповідальність за власне життя, рішення,